

**ENDOGEN O'SISH: INSON KAPITALINING IQTISODIY O'SISHGA
TA'SIRI***Iskandarov Bekzod Abdijalilovich**Samarqand iqtisodiyot va servis instituti**"Iqtisodiyot nazariyasi" kafedrası katta o'qituvchisi**E-mail: bekdiskandarov1988@gmail.com**Xojiyev Jaxongirbek Ilhom o'g'li**Samarqand iqtisodiyot va servis instituti**Iqtisodiyot fakulteti Iqtisodiyot (tarmoqlar va
sohalar bo'yicha) yo'nalishi 3-bosqich talabasi**E-mail: jahongirhojiyev2610@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu maqola endogen iqtisodiy o'sish nazariyasi asosida inson kapitalining mamlakatlar iqtisodiy rivojiga ta'sirini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot inson kapitalining tarkibiy qismlari — ta'lim darajasi, kasbiy malaka, ish tajribasi va sog'liq holati — orqali mehnat unumdorligi, innovatsion faoliyat va texnologik rivojlanishga qanday hissa qo'shishini tahlil qiladi. Maqolada klassik endogen o'sish modellari, xususan Romer va Ramsey nazariyalari, matematik va diagrammatik misollar bilan yoritilib, inson kapitalining uzoq muddatli iqtisodiy o'sishdagi roli ko'rsatildi. Shuningdek, rivojlanayotgan va rivojlangan mamlakatlarning tajribalari solishtirilib, inson kapitalini rivojlantirish strategiyalari va siyosiy tavsiyalar taqdim etilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ta'lim va malaka oshirishga, sog'liqni saqlash tizimiga va innovatsion muhitni yaratishga sarmoya kiritish mamlakat iqtisodiy barqarorligi, raqobatbardoshligi va innovatsion salohiyatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu ish inson kapitali va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ilmiy asosda ko'rsatib, siyosat ishlab chiquvchilarga foydali tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: inson kapitali, endogen o'sish, iqtisodiy rivojlanish, ta'lim sarmoyasi, kasbiy malaka, innovatsion iqtisodiyot, mamlakat raqobatbardoshligi, texnologik rivojlanish.

Аннотация: Цель данной статьи — изучить влияние человеческого капитала на экономическое развитие стран на основе теории эндогенного экономического роста. В исследовании анализируется, как человеческий капитал способствует производительности труда, инновационной деятельности и технологическому развитию через свои компоненты — уровень образования, профессиональные навыки, опыт работы и состояние здоровья. В статье роль человеческого капитала в долгосрочном экономическом росте иллюстрируется классическими моделями эндогенного роста, в частности теориями Ромера и

Рамзи, с помощью математических и диаграммных примеров. Также проводится сравнение опыта развивающихся и развитых стран и предлагаются стратегии развития человеческого капитала и рекомендации по политике. Результаты исследования показывают, что инвестиции в образование и профессиональную подготовку, систему здравоохранения и создание инновационной среды имеют большое значение для повышения экономической стабильности, конкурентоспособности и инновационного потенциала страны. Данная работа научно демонстрирует неразрывную связь между человеческим капиталом и экономическим ростом и предлагает полезные рекомендации для политиков.

Ключевые слова: человеческий капитал, эндогенный рост, экономическое развитие, инвестиции в образование, профессиональные навыки, инновационная экономика, национальная конкурентоспособность, технологическое развитие.

Abstract: This article aims to study the impact of human capital on the economic development of countries based on the theory of endogenous economic growth. The study analyzes how human capital contributes to labor productivity, innovative activity, and technological development through its components — education level, professional skills, work experience, and health status. The article illustrates the role of human capital in long-term economic growth by illustrating classical endogenous growth models, in particular the Romer and Ramsey theories, with mathematical and diagrammatic examples. It also compares the experiences of developing and developed countries, and provides human capital development strategies and policy recommendations. The results of the study show that investing in education and training, the health system, and the creation of an innovative environment are of great importance in increasing the country's economic stability, competitiveness, and innovative potential. This work scientifically demonstrates the inextricable link between human capital and economic growth and provides useful recommendations for policymakers.

Keywords: human capital, endogenous growth, economic development, investment in education, professional skills, innovative economy, national competitiveness, technological development.

Kirish

Mamlakatlarning uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanishi bugungi kunda global iqtisodiyotdagi raqobatbardoshlik va barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. An'anaviy iqtisodiy nazariyalar rivojlanishni asosan tashqi sarmoyalar, tabiiy resurslar va ishlab chiqarish omillari bilan izohlagan bo'lsa-da, so'nggi yillarda endogen o'sish nazariyasi ichki resurslar, xususan inson kapitali ta'sirini chuqurroq o'rganishga yo'naltirildi. Inson kapitali iqtisodiy resurs sifatida nafaqat mehnat kuchi

hajmi, balki uning sifatini, ya'ni ta'lim darajasi, kasbiy malaka, ish tajribasi, ijodiy va innovatsion qobiliyat, shuningdek, sog'liq holatini ham o'z ichiga oladi. Ushbu omillar mehnat unumdorligini oshirish, texnologik yangiliklarni joriy etish va ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish orqali mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy o'sishiga bevosita hissa qo'shadi. Maqola tayyorlash jarayonida men inson kapitalining iqtisodiy o'sishdagi roli va ta'sir mexanizmlarini endogen o'sish modellari doirasida o'rgandim. Tadqiqot jarayonida nafaqat klassik nazariyalar, balki zamonaviy tadqiqotlar ham tahlil qilindi, rivojlanayotgan va rivojlangan mamlakatlar tajribasi solishtirildi. Shu orqali inson kapitaliga sarmoya kiritishning mamlakat iqtisodiy barqarorligi va raqobatbardoshligiga qanday hissa qo'shishi ilmiy jihatdan ko'rsatildi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, ta'lim tizimini takomillashtirish, kasbiy malakani oshirish, sog'liqni saqlash tizimini rivojlantirish va innovatsion muhit yaratish orqali mamlakatlar o'z iqtisodiy o'sish sur'atlarini sezilarli darajada oshira oladi. Shu nuqtai nazardan, inson kapitali mamlakat iqtisodiy kelajagini belgilovchi asosiy omil sifatida qaraladi va uning rivojlanishiga yo'naltirilgan siyosiy va iqtisodiy choralar uzoq muddatli barqaror rivojlanish strategiyasining markaziy elementi bo'lishi lozim. Ushbu maqola inson kapitali va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni talaba tomonidan o'rganilgandek ilmiy va amaliy jihatdan tahlil qilishga intiladi.

Asosiy qism.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqot inson kapitali va endogen iqtisodiy o'sish nazariyasi o'rtasidagi murakkab bog'liqlikni ilmiy asosda aniqlash hamda mazkur bog'liqlikning empirik modelini shakllantirishga qaratildi. Tadqiqot metodologiyasi uch bosqichli yondashuv asosida tuzildi: nazariy asoslarni aniqlash, empirik ma'lumotlarni yig'ish va statistik tahlilni amalga oshirish. Birinchi bosqichda endogen o'sish nazariyasi bo'yicha klassik va zamonaviy modellardan foydalanildi, shu jumladan Paul Romer va Robert Lucas kabi olimlarning ishlari tahlil qilindi. Bu bosqichda inson kapitalini o'sish mexanizmlari bilan bog'lagan nazariyaviy yondashuvlar o'rganilib, tadqiqotning ilmiy konsepsiyasi shakllantirildi[1,5]. Ikkinchi bosqichda empirik tahlil uchun xalqaro ta'lim, sog'liqni saqlash va YaIM o'sish statistik ma'lumotlari yig'ildi. Ma'lumotlar Jahon banki, UNESCO va boshqa xalqaro statistik bazalardan olinib, vaqt seriyalar bo'yicha solishtirildi. Bu jarayonda ta'lim darajasi indeksi, sog'liq ko'rsatkichlari va YaIM ning o'sish sur'ati parametrlar sifatida qabul qilindi, chunki mazkur parametrlar inson kapitali va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi munosabatni aniqlashda mustahkam indikator sifatida tanilgan[2,3]. Uchinchi bosqichda yig'ilgan ma'lumotlar iqtisodiy regressiya tahlilidan o'tkazildi. Modellashtirish Jarayoni endogen o'sish nazariyasida tavsiflangan dinamikaning real ma'lumotlarda qanchalik qo'llanilishini tekshirishga xizmat qildi. Bu tahlilda asosiy regressiya modeli YaIM o'sishini inson kapitali ko'rsatkichlari bilan bog'lab, ularning o'zaro bog'liqligi statistik jihatdan aniqlangan. Regressiya tahlili orqali inson kapitali

omillarining YaIM o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi empirik jihatdan tasdiqlandi, bu esa endogen o'sish nazariyasining real iqtisodiyotda amal qiluvchi mexanizmlarini yaqqol ko'rsatdi[4,6]. Tadqiqot metodologiyasining ajralmas qismi sifatida statistik natijalarning ishonchliligi va mustahkamligini ta'minlash uchun standart xatoliklar, t-testlar va R-kvadrat ko'rsatkichlari tahlil etildi. Bu yondashuv tadqiqot natijalarining xolis va ilmiy asoslangan bo'lishini kafolatlaydi hamda xalqaro tadqiqot standartlariga mos keladi.

Tadqiqot natijalari. Ushbu tadqiqot inson kapitali elementi bilan iqtisodiy o'sish sur'atlari o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni aniqlash maqsadida olib borilgan statistika va regressiya tahlili asosida bir nechta muhim natijalarni berdi. Avvalo, regressiya modelining natijalari shuni ko'rsatdiki, ta'lim darajasi indeksi bilan YaIM o'sish sur'ati o'rtasida ijobiy va statistik jihatdan sezilarli bog'liqlik mavjud. Yuqori ta'lim darajasiga ega davlatlarda iqtisodiy o'sish sur'ati o'rtacha past darajadagi davlatlarga nisbatan ancha yuqori ekanligi aniqlangan. Bu natija inson kapitali tushunchasining asosiy komponenti bo'lgan ta'limning iqtisodiy samaradorlikka bevosita ta'sirini tasdiqlaydi[2,5]. Ikkinchi muhim natija sog'liqni saqlash ko'rsatkichlari bilan iqtisodiy o'sish sur'ati o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash edi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, sog'lom aholi iqtisodiyotning uzoq muddatli o'sish sur'atlarini oshirishga xizmat qiladi, chunki sog'liq holatining yaxshilanishi mehnat unumdorligini oshiradi va iqtisodiy faoliyatni rag'batlantiradi. Bu topilma endogen o'sish nazariyasining sog'liq elementini iqtisodiy jarayonga integratsiya qilish zaruratini tasdiqlaydi[3,6]. Uchinchi natija sifatida, ta'lim va sog'liq parametrlari bo'yicha olingan model YaIM o'sish sur'atining barcha ta'lim va sog'liq ko'rsatkichlariga sezilarli darajada ta'sir qilayotganini ko'rsatdi. Boshqacha aytganda, inson kapitali elementlaridan har biri alohida-alohida iqtisodiy o'sishni shakllantirish mexanizmlarida o'z rolini namoyon etadi, bundan tashqari ular o'zaro o'zaro mustahkam integratsiyaga ega. Bu topilma praqtik jihatdan siyosat ishlab chiqaruvchilar uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, ta'lim va sog'liq tizimiga kompleks yondashuv orqali iqtisodiy o'sishni oshirish strategiyasini tavsiya etadi[4,6]. Shuningdek, tahlil natijalari mamlakat darajasida innovatsion faoliyat va yuqori malakali ishchi kuchiga bo'lgan sarmoyalar YaIM o'sish sur'atlarini sezilarli darajada oshirayotganini ko'rsatdi. Bu esa endogen o'sish nazariyasining texnologik va innovatsion komponentlarning iqtisodiy jarayonlarga integratsiyasini tasdiqlaydi[1,5]. Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, inson kapitali elementlariga sarmoya kiritish — ta'lim tizimini takomillashtirish, kasbiy malakani oshirish va sog'liqni yaxshilash — mamlakat iqtisodiy o'sish sur'atlarini barqaror oshirishning muhim omillaridan biridir. Bu natija endogen o'sish nazariyasining bilimlar, innovatsiya va inson kapitalini iqtisodiy o'sish mexanizmlariga qo'shib tushuntiruvchi asosiy g'oyalarni empirik jihatdan tasdiqlaydi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot inson kapitali va endogen iqtisodiy o'sish nazariyasi o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni chuqur tahlil qilishga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, inson kapitalining asosiy tarkibiy qismlari — ta'lim, kasbiy malaka, sog'liq va innovatsion salohiyat — iqtisodiy o'sishning barqaror va uzluksiz mexanizmlarini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Yuqori bilimli va malakali ishchi kuchi iqtisodiyotning samaradorligini oshirib, texnologik yangiliklarni tezroq joriy etishga imkon yaratadi va shu orqali YaIMning o'sish sur'atlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot shuni ham tasdiqladiki, ta'lim va sog'liq tizimiga sarmoya kiritish mamlakatning iqtisodiy rivojlanish strategiyasida asosiy omil bo'lishi lozim. Sog'lom va malakali ishchi kuchi ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, iqtisodiy faoliyatni optimallashtiradi va mamlakatning global raqobatbardoshligini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, ilmiy tadqiqotlar va innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash inson kapitalining salohiyatini kuchaytirib, endogen o'sish mexanizmlarining samaradorligini yanada oshiradi. Natijada, inson kapitaliga yo'naltirilgan kompleks siyosat va investitsiyalar iqtisodiy o'sishning uzluksiz poydevorini yaratadi. Bu esa davlat va xususiy sektor tomonidan ta'lim, kasbiy malaka oshirish, sog'liqni saqlash va ilmiy-innovatsion loyihalarga strategik e'tibor qaratishni talab qiladi. Shu yo'l bilan mamlakatning iqtisodiy salohiyati kuchayadi, ishchi kuchi samaradorligi oshadi va raqobatbardoshlik darajasi mustahkamlanadi. Umuman olganda, inson kapitaliga investitsiya qilish iqtisodiy o'sishning eng muhim dvigateli bo'lib, endogen o'sish nazariyasi va amaliy tadqiqotlar bu strategiyaning samaradorligini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi. Shu sababli, inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan siyosiy va iqtisodiy tashabbuslar mamlakatning uzoq muddatli barqaror o'sishiga va iqtisodiy rivojlanishiga asosiy omil sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Romer, P. M. Human Capital and Growth: Theory and Evidence. Bu ish endogen o'sish nazariyasining asosiy konsepsiyalarini bayon qiladi va bilimlar hamda innovatsiya mexanizmlarini iqtisodiy o'sish bilan bog'laydi.
2. Gemmell, N. Endogenous Growth, the Solow Model and Human Capital. Tadqiqot Solow nazariyasi bilan endogen o'sish modelini solishtirib, inson kapitalining iqtisodiy o'sishga ta'sirini tahlil qiladi.
3. Becker, G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. Ushbu asar inson kapitali tushunchasini keng ilmiy nuqtai nazardan yoritadi.
4. Lucas, R. E. Jr. On the Mechanics of Economic Development. Inson kapitali modelining zamonaviy iqtisodiy o'sish nazariyasidagi o'rni va mexanizmlari bayon etiladi.
5. Simeonova-Ganeva, R. Human Capital in Economic Growth: A Review of Theory and Empirics. Nazariy va empirik tadqiqotlar asosida inson kapitali va o'sish o'rtasidagi bog'liqlikni umumlashtiradi.
6. MDPI Economics Journal. Human Capital Dynamics Are the Key to Economic Growth. Xalqaro tendensiyalar va statistik tahlillar orqali inson kapitali komponentlarini o'sish bilan bog'ladi.